

er in een boogje omheen. Gaarne wilde ik weten hoe groot zulk een kolonne wel zou zijn en hurkte ik naast 't pad neer, om ze verder gade te slaan. De mieren kwamen uit 't dichte bos, volgden het pad een 20 meter en zwenkten dan weer van de weg af, het dichte onderhout in. Ze marcheerden in „Indian file”, dus de een achter de ander. Een klein aantal bewoog zich in tegengestelde richting, misschien hadden ze hun last reeds in de nieuwe behuizing neergelegd en gingen naar de oude schuilplaats terug om nieuwe vrachtjes te halen.

Insteede van onstuimig op te dringen, zoals bij rooftochten, ging 't nu in een gemoeidelike pas vooruit, zodat ik in staat was een kleine volkstelling te houden.

Een stuk van de kolonne ter lengte van mijn geweer bevatte gemiddeld 50 mieren, die in de richting van de trek liepen, terwijl de afstand langs mijn geweer gemiddeld in 2 minuten werd afgelegd, zodat dus per minuut 25 mieren aan een bepaald punt voorbijtrokken. Een uur lang bleef ik langs 't pad gehurkt; want 't was er zo vochtig, dat ik nergens kon gaan zitten. Van dat hurken werd ik echter zo stijf in rug en benen, dat ik het ten slotte moest opgeven, ofschoon aan de kolonne nog lang geen einde te zien was. In dat uur waren er dus ongeveer 1500 mieren aan mij voorbijgetrokken en wie weet hoeveel uren de trek reeds had geduurd en nog zou duren.

In mijn ijver had ik er niet op gelet, dat mijn begeleiders reeds lang bivakwaarts waren verdwenen. Het was half zes in de vooravond en tegen dat uur is het raadzaam in zulk een tijgerrijke streek niet alleen door een oerbos te lopen; tegen dien tijd beginnen de tijgers hun ronde en wel met een *ledige* maag! Ik moest dus tot mijn spijt de *Leptogenys* in de steek laten, en bereikte het bivak zonder enig avontuur ¹⁾.

Bandoeng, Januari 1916.

EDW. JACOBSON.

EEN MOOIE TUINPLANT.

Honderd maal heb ik op mijn reizen over Java in een pasanggrahan moeten logeeren en dan maar zelden verzuimd den tuin, die altijd bij zoo'n gebouwtje ligt, even rond te loopen. Veel bijzonders groeit in zoo'n pasanggrahantuin nooit, want aan verzorging wordt weinig of niets gedaan, de planten moeten ijzersterk zijn, willen ze het leven houden. Een saoe-boom, een paar djeroks, wat rozen, een paar afgrijselijk leelijke crotons en dan nog heel vaak de hieronder afgebeelde heester, dien men in de Soenda-landen *Kembang boegang*, in het eigenlijke Java *Kembang geni* noemt.

Het is dan ook een ideale plant voor een pasanggrahan. Je behoeft er maar een stek van in den grond te steken om dien in korten tijd tot een struik te zien opwassen, die geen verzorging behoeft, bijna altijd rijk bloeit en welks bloemen daarbij nog schitterend mooi zijn. Wat kan een pasanggrahanmandoer meer wenschen, als hij in een artistieke bui de tafel eens mooi versieren wil om de aandacht afteleiden van het gewoonlijk zeer wansmakelijk kostje, dat hij je voorzet in ruil voor je ringgit. Er zijn wel mandoers, die behoorlijk kunnen koken, maar hun aantal zinkt in het niet bij de tallooze klungels, die niets anders kunnen klaarmaken, dan de eeuwige halfgare rijst met een naar klapperolie stinkend kippengeraamte.

¹⁾. Over *Leptogenys*-rooftochten zie ook *Notes from the Leyden Museum* Vol. XXXIV pag. 119.

Clerodendron speciosissimum PART.

Overigens heb ik voor die mandoers niets dan lof. Al berekenen ze op alles, wat ze voor je koopen, een zoet winstje, al nemen ze trouw hun deel van de koffie, suiker, thee en petroleum, die de ervaren reiziger altijd meevoert, als hij naar een afgelegen en weinig bezochte pasanggrahan gaat, al toonen ze op nog duizend andere manieren, dat ze het volkomen overbodig achten het verschil tusschen mijn en dijn scherp in het oog te houden, toch zijn het heel geschikte lui, die nooit mopperen, als ze den afgrijselijken rommel moeten opruimen, dien een rondzwervend botanicus maakt en die, als je ze eenmaal goed gedresseerd hebt, altijd je thee klaar hebben op het oogenblik, dat je thuis komt, hetzij dat 's middags om drie uur of 's avonds om negen uur geschiedt, kortom, die je op honderd manieren van dienst zijn.

Om tot onzen heester terugtekeeren, voor taferversiering zijn zijn bloemen, hoe mooi ook, niet geschikt, want ze verwelken heel gauw en al zet men een afgesneden tak nog zoo spoedig in het water, altijd gaat de oorspronkelijke frischheid verloren. Maar voor den tuin is het een prachtplant.

Zijn wetenschappelijke naam is *Clerodendron speciosissimum*. Het geslacht *Clerodendron* is rijk aan soorten, op Java komen er, voor zoover mij bekend, 18 voor, deels in het wild, deels gekweekt, enkele der wilde zijn waarschijnlijk uit de cultuur ontsnapt. Aan het slot

van dit opstel zal ik een tabel geven, waarmee men de Javaansche soorten wel zal kunnen determineeren. Dat is niet altijd even gemakkelijk, want sommige soorten gelijken veel op elkander.

Clerodendrons zijn gemakkelijk van alle andere planten te kennen. Het zijn heesters of zelden kruiden, opgericht of klimmend, met tegenoverstaande, al of niet gaaf-randige bladeren, *zonder* steunbladen. De reukelooze of geurige bloemen staan in gesteelde bijschermen, die heel vaak tot pluimen vereenigd zijn. In den regel zijn de bloemen rood of wit, zeldzamer paars, de bloemkroon is vergroeidbladig met 5 gelijke of ongelijke slippen, met inbegrip van die slippen meer dan 1 cM. lang. Er zijn 4 meeldraden, die steeds ver buiten de kroonbuis steken. Er is 1 bovenstandig, gaaf of zeer flauw gelobd vruchtbeginsel, de stijl is aan zijn top in 2 korte takken gespleten, waarvan er één soms de gedaante van een klein tandje heeft. De vrucht is een steenvrucht met 1—4 éénzadige kernen. Wie een plant vindt, die al deze kenmerken in zich vereenigt, kan zeker zijn met een Clerodendron te doen te hebben.

De plant behoort, evenals de vroeger reeds besproken *Lantana*, tot de familie der Verbenaceeën, die rijk is aan sierplanten, ik noem slechts *Congea*, *Duranta*, *Holmskioldia*, *Petraea* en *Verbena*.

De afleiding van den naam Clerodendron is niet onaardig. Men meende in den ouden tijd, dat de soorten van dit geslacht deels zeer giftig en gevaarlijk, deels uitermate geneeskrachtig en heilzaam waren. Een zieke, die onoordeelkundig van zoo'n plant gebruik maakte als geneesmiddel — vergeet niet, dat de soorten vaak veel op elkaar gelijken — had kans te herstellen, als hij een geneeskrachtige, te bezwijken als hij een giftige trof, hij moest het avonturen. Daarom noemde LINNAEUS dit geslacht *Kansenboom*, wat hij in sierlijk Grieksch weergaf met Clerodendron. Een voor heilzaam gehouden soort noemde hij *fortunatum* de gelukkige, een andere *infortunatum*, de ongelukkige, een derde zelfs *calamitosum*, de onheilbrengende. Nu is de roep, die in dien tijd van de Clerodendrons uitging, sterk overdreven, ze zijn volstrekt niet zoo gevaarlijk, evenmin zijn ze buitengewoon geneeskrachtig. De algemeenste Javaansche soort, Clerodendron serratum, de *Senggoegoe*, wordt echter door inlanders op Java nog al eens als obaat gebruikt. Over de ten onrechte voor opium-surrogaat doorgaande Clerodendron Siphonanthus schreef BOORSMA reeds in jaargang IV, pag. 140 van dit tijdschrift.

De achternaam der thans besproken soort *speciosissimum*, beteekent de allerschoonste. Een Hollandsche naam is mij niet bekend, bij de Engelschen heet de plant *Glory-tree*, de soendaneesche naam, *Kembang boegang*, beteekent *lijkenbloem*, en is raadselachtig, want de plant heeft allermint een lijkklucht en wordt niet of zelden op graven aangeplant. De Javaansche naam, *Kembang geni*, beteekent *vuurbloem* en zinspeelt natuurlijk op de vlam-mend roode bloemen. Gewoonlijk tenminste zijn deze fel rood, in tuinen vindt men ook wel een geelwit bloeienden vorm, die uit zaad van den rooden vorm is ontstaan en welks zaad zelf weer roodbloemige exemplaren voortbrengt.

Wie van onze plant een grooten bloemknop openmaakt, ziet daarin de 4 meeldraden en den stijl netjes naar achter opgerold liggen. Bij het ontluiken der bloem keeren de 5 kroonslippen zich naar de achterzijde, de meeldraden strekken zich en richten zich naar voren, de stijl kromt zich geheel naar onder. Een insect, dat op de bloem wil plaats nemen en van voren aanvliegt, is haast gedwongen langs de helmknoppen te strijken en kan dan het stuifmeel daaruit meenemen. Dit is het mannelijk stadium der bloem.

Later, als de helmknoppen hun stuifmeel verloren hebben, wisselen meeldraden en stijl van stand, de eerste krommen zich naar onder, de stijl strekt zich naar voren, de

beide, bij deze soort nagenoeg even lange, stempelarmen wijken uit elkander. Het vrouwelijk stadium der bloem is daarmede begonnen, een insect, dat op een andere bloem stuifmeel heeft gehaald, kan het op deze bloem afgeven.

Er zijn heel wat planten, die evenals deze, op den stempel het stuifmeel eener andere bloem van dezelfde soort trachten te krijgen. Op verschillende wijzen kan dit doel bereikt worden, sommige planten zoeken het in den tijd, andere in de ruimte.

Door tijdsverschil wordt het vraagstuk opgelost, wanneer meeldraden en stempel op verschillende tijden rijpen. Dit verschijnsel heet *dichogamie*. Gewoonlijk zijn dan de meeldraden het eerst rijp, zooals bij de Composieten, bij Clematis, bij Waterlelies en bij tal van andere planten. Minder vaak komen de stempels het eerst tot rijpheid, hiervan leveren de op Java veelvuldig voorkomende Plantago-soorten, bij de inlanders als *daoen oerat* bekend een zeer goed voorbeeld, verder de verschillende soorten van Combretum.

Door plaatsverschil kan de kwestie op twee wijzen worden opgelost. Het best door eenslachtigheid der bloemen, waardoor natuurlijk zelfbestuiving geheel uitgesloten wordt. Merkwaardig is, dat de bekende Manggistan op Java alleen maar met vrouwelijke bloemen voorkomt (de meeldraden zijn tot kleine staminodiën verminderd en bevatten geen stuifmeel) en toch overvloedig vruchten draagt.

Maar ook kunnen meeldraden en stempel ten opzichte van elkaar een stand aannemen, waardoor zelfbestuiving onmogelijk wordt. Op dit verschijnsel (herkogamie) wees VAN WELSEME reeds op pag. 53 van dezen jaargang, het kan behalve bij de door hem besproken Vinca bijzonder goed worden waargenomen bij het geslacht Aristolochia, waarvan een soort de slingerplant A. elegans onder den onjuisten naam van Vleeschetende Bloem, nog al eens in Europeesche tuinen wordt gekweekt. Ook vele Orchideeën vertoonen duidelijke herkogamie.

Van de drie hiergenoemde middelen wendt onze Clerodendron er twee tegelijk aan, de bloemen vertoonen zoowel duidelijke dichogamie als herkogamie. Hieruit volgt echter nog volstrekt niet, dat er kruisbestuiving zou plaats grijpen. Immers, op elke plant, die een poosje gebloeid heeft, vindt men bloemen, die in het mannelijk en andere, die in het vrouwelijk stadium verkeerden, zoodat er best nabuurbestuiving kan plaats grijpen, d.w.z. bestuiving met het stuifmeel eener andere bloem van hetzelfde individu.

Hoe de bevruchting nu ook geschiedt, blijkbaar heeft ze heel vaak succes, men kan bijna altijd vruchten aan de plant vinden. Deze zijn bij rijpheid donkerblauw en bevatten 1—4 éénzadige kernen. Behalve door vruchten vermenigvuldigt deze Clerodendron zich sterk door wortelopslag. Oude struiken zijn bijna altijd door een aantal kleinere omringd. De plant kan daardoor in een tuin wel eens lastig worden, maar als men er bijtijds bij is, is het kwaad niet zoo erg.

Op de onderzijde van de bladeren van deze Clerodendron vindt men een gering aantal verstrooide, kleine, ronde schubben. Op de bladeren van een paar verwante soorten, Cl. paniculátum en Cl. squamátum, die beide op Java voorkomen, vindt men er oneindig veel meer. Of deze schubben van eenig nut zijn voor de plant is onbekend.

Niemand is zonder vijanden op deze wereld, de Clerodendrons ook niet. Op de door ons besproken soort en op meerdere andere kan men vaak een paar kleine kevertjes vinden. Vooral een ervan, de oranjegeel met donkerblauw gekleurde Phyllócharis unduláta, kan bij tientallen op de plant voorkomen en eet, in het vernielingswerk krachtig gesteund door zijn larven, het bladmoes weg, tot er niets dan een paar kale nerven over-

blijven. Als men de kevers laat begaan, kunnen ze in een paar weken een forsche plant geheel kaal eten. Gelukkig zijn ze zeer traag en daardoor gemakkelijk te vangen. Onze entomoloog LEEFMANS is bezig de levenswijze van dezen kever nategaan en zal de door hem gevonden resultaten in dit tijdschrift publiceeren.

Een *Clerodendron*-soort is nog in een ander opzicht merkwaardig nl. de af en toe gekweekte *Clerodendron Minahássaë*, waarvan een mooi exemplaar staat vlak bij den ingang van de R. K. kerk te Buitenzorg. De kelk dezer soort is reeds lang volwassen als de kroon nog klein is en bevat voor het opengaan een groote hoeveelheid water, waarbinnen zich de bloemkroon ontwikkelt. Een dergelijken *waterkelk* vindt men ook bij den welbekenden *Sputjesboom* (*Spathodea campanulata*).

Van alle door mijn lezers gevonden *Clerodendron*-soorten zal ik gaarne materiaal ontvangen. Wie gelukkig is, heeft kans een soort te vinden die op het oogenblik zoek is. Bijna honderd jaar geleden werd namelijk door BLUME, den eersten directeur van 's Lands Plantentuin onder den naam van *Clerodendron laevifolium* een sedert nooit teruggevonden soort beschreven, die gaafrandige, onbehaarde, langwerpige-lancetvormige, beiderzijds toegespitste bladeren, tot pluimen vereenigde bijschermen een klokvormigen, diep 5-deeligen roodachtigen kelk, witte bloemen en vierkante stengels moet hebben. Als BLUME niet uitdrukkelijk had gezegd, dat de plant in de struikwildernissen van *Salak* en *Gedeh* in het wild groeide, zou ik gemeend hebben, dat hij de tuinplant *Clerodendron nutans* bedoelde. Twee wilde soorten komen vrij veel overeen met de door hem bedoelde, nl. *Cl. disparifolium*, en *Cl. macrophyllum*, de eerste heeft groenachtig witte of geelachtige, de tweede helder witte bloemen, beide werden echter door BLUME onmiddellijk na *Cl. laevifolium* beschreven, zoodat ik niet kan aannemen, dat hij een dezer twee heeft bedoeld. Welke dan wel, is mij een raadsel.

Maar het is me niet alleen om deze soort te doen, alle soorten, liefst met opgave van *betrouwbaren* inlandschen naam en vooral van nauwkeurig aangeduide vindplaats zullen welkom zijn.

B.

(Wordt vervolgd).

HERINNERINGEN UIT DE MOLUKKEN.

III

Nautilus pompilius = *Bia papeda* AMB.

Argonauta argo = *Roema goerita* AMB.

„Onder de voornaamste wonderwerken der zee behoort die, welke men *Nautilus* noemt. Wanneer dit dier op den rug ligt en dus de opening van de schaal naar boven keert, komt hij bovendrijven. Wanneer hij door zijne pijpen al het water heeft uitgeloozd, roeit hij gemakkelijk voort. Wanneer hij de twee voorste baarden achterwaarts kromt, spant hij het dunne velletje daartusschen zoodanig uit, dat hij daarmede zeilt en met de andere baarden roeit en met den middelsten staart als met een roer zijn schip bestuurt. Zoo vaart hij daar heen op de hooge zee de jachten nabootsende en zoo hij meent in gevaar te verkeerren, schept hij water en zinkt”.

Bovenstaande beschrijving van den *Papiernautilus* (*Argonauta argo* L.) is een vrije vertaling van hetgeen *Plinius Secundus* in zijn *Historia Naturalis* van het dier mededeelt.